

TÜRK SAZ ŞİİRİNDE ESNAF DESTANLARI VE AHİLİK KÜLTÜRÜNE KATKILARI*

CRAFTSMAN EPICS IN TURKISH SAZ POETRY AND CONTRIBUTIONS TO AKHI CULTURE

AZİZ AYVA**
MERAL DOĞRU***

Öz

Türk saz şiiri; kökleri Müslümanlık öncesi ozan-bakı geleneğine dayanan, yüzyıllar içerisinde Türkistan coğrafyasının değişik kültür ortamlarından ve sanat çevrelerinden beslenerek gelişen ve 14. yüzyıldan itibaren Anadolu'da ilk örnekleri tespit edildikten sonra 16. yüzyıldan itibaren de sistemli bir şekilde takip edilebilen, o zamandan beri de Anadolu'da şiik-sanat ortamlarından beslenerek kendine özgü bir üslup ve şekil kazanarak günümüze kadar gelebilen köklü bir gelenektir. Destan türü de bu gelenek içerisinde hem şiik şiirinin ilk örneklerinden olması hem de aşıkların büyük rağbet gösterip sanatlarını icra ettikleri hece vezni, uzun hacmi ve hikâye etme esası üzerine kurulan önemli bir türdür. İlk örneklerinde geçmişte yaşanan tarihi bir olayın işlendiği destanlar zaman içerisinde iktisadî ve sosyal hayat, sel, yangın, kuraklık afet, kıtlık, hayvanlar, günlük hayat, vb. değişik konular etrafında da söylenmeye başlanmış ve alanı genişlemiştir. Bu bağlamda ortaya çıkan destan çeşitlerinden biri de "Esnaf Destanları"dır. Esnaf destanları; aşıkların kendi başlarından geçen çoğu zaman bir hikâyeden yola çıkarak belirli meslek ve esnaf gruplarının ve bunların ustalarının ele aldığı manzum türlerdir. Bazen, sadece bir meslek (esnaf) etrafında söylenebilen esnaf destanları çoğu zaman da birçok esnaf ve meslek grupları etrafında söylenmişlerdir. Bu destanlarda belirli bir meslek kolu ve onun ustası ile ilgili aksaklıklar; taşlama ve mizah üslubu görülürken çoğu zaman da şiğin hayatta bir işte tutunamaması ve her girdiği işte başarısız olması hikâyesi konu edilmektedir. Esnaf destanlarında devrin, sosyokültürel özellikleri, esnaf ve meslek gruplarının toplum hayatındaki yeri, esnaflığın ve meslek erbabının esasları, esnafların görevleri, devrin esnafıya verdiği önem, esnaflardan bekledikleri, mesleklerin halk nazarındaki yeri, destanın söylenmesine vesile olan trajikomik olaylar; nasihatname, taşlama, mizah, vb. anlatım yollarıyla ele alınmıştır. Ahilik teşkilatının bir esnaf teşkilatlanması olmasından hareketle aşıkların bu şiir türüne kayıtsız kalmadıkları, hatta özellikle rağbet ettikleri söylenebilir. Bu bağlamda Türk saz şiirinde birçok esnaf destanı tespit edilmiştir. Bu çalışmada; destan türünün özellikleri, çeşitleri, esnaf destanlarının Türk saz şiiri içerisindeki yeri, Türk saz şiiri içerisinde tespit edilen esnaf destanlarının özellikleri, künyeleri, örnekleri, bu destanlardaki işlenen meslekler ve bunların toplum hayatlarındaki yerleri konu edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ahilik, Türk Saz Şiiri, Destan, Esnaf Destanı, Meslekler.

Abstract

Turkish instrumental poetry is a deep-rooted tradition that has survived to the present day by gaining a unique style and shape by being fed from the minstrel-art environments in Anatolia, rooted in the pre-Muslim poet-bakı tradition, developed over the centuries by feeding from different cultural environments and artistic circles of the Turkestan geography, and followed systematically since the 16th century after the first examples were identified in Anatolia from the 14th century. The epic genre, which is performed in an epic style based on the principle of syllabic meter, long volume and storytelling, in which the minstrels show great popularity and perform their art is also an important genre in this tradition. The epics, in which the first examples of a historical event in the past are dealt with, have started to be told around various topics such as economic and social life, flood, fire, drought, disaster, famine, animals, daily life, etc., thus expanding its field. One of the types of epics that emerged in this context is the *Artisan Epics*. These are poetic products in which certain professions and tradesmen groups and their masters are discussed, often based on a story that the minstrels go through on their own. *Artisan Epics*, which can sometimes only be told around a profession (craftsman), are often told around many tradesmen and professional groups. In these epics, problems related to a certain profession and its master, the story of the lover's inability to get a job in life and his failure in every job is often the subject while the satire and humour style is seen. In the tradesman epics, socio-cultural characteristics, the place of tradesmen and professional groups in social life, principles of tradesmen and professionals, duties of tradesmen, the importance given to tradesmen by the era, what is expected of traders, the place of professions in the eyes of the public, tragic-comic events that are instrumental in telling the epic; advice, satire, humour, etc. are dealt with using explanation. Based on the fact that the Akhism organization is a tradesman organization, we can say that the minstrels are not indifferent to this type of poetry, and they are especially in demand. In this context, many *Artisan Epics* have been identified in Turkish instrumental poetry. In this study, characteristics of the epic genre, varieties, the place of *Artisan Epics* in Turkish instrumental poetry, the characteristics of the *Artisan Epics* identified in Turkish instrumental poetry, tags, samples, occupations and occupations covered in these epics, and their place in community life will be shown.

Keywords: Akhi-Order, Turkish Saz Poetry, Epics, *Artisan Epics*, Jobs.

* Geliş Tarihi/Received: 29.07.2022, Kabul Tarihi/Accepted: 18.10.2022, DOI: <https://doi.org/10.34189/hbv.104.009>.

** Dr. Öğr. Üyesi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Türkiye, E-mail: azizayva@erbakan.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8792-3761>.

*** Dr. Öğr. Gör., Selçuk Üniversitesi, Türkçe Öğretimi Uygulama ve Araştırma Merkezi (TÖMER), Türkiye, E-mail: meraldogru@selcuk.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7379-2147>.

Giriş

Ahilik teşkilatı; Anadolu'nun siyasi, idari, iktisadi, sosyoekonomik ve sosyal hayatında büyük çatışmaların, karışıklıkların yaşandığı bir dönemde kaynağını; Kur'an-ı Kerim, hadisler ve fütüvvetnâmelerden alarak 13. yüzyılda ortaya çıkmış bir kurumdur. Kardeşlik, yardımlaşma ve toplumsal dayanışma esaslarına dayanan bir esnaf örgütlenmesi olarak yüzyıllar boyu Selçuklu ve Osmanlı toplumlarının en önemli kurumlarından biri olmuştur. Kaynağını Kur'an'ı Kerim, hadis ve İslami edebiyatın kaynak eserlerinden alan fütüvvetnâmelerde, mesleklerin ve zanaatların ilk ustaları/pirleri büyük bir saygı ile anılmış ve her meslek erbabının piri ve ustası olarak peygamberler, sahabeler, veliler ve din uluları gösterilmiştir. Aşağıda bu meslekler ve pirleri/önderleri bir liste hâlinde verilmiştir:

Hz. Muhammed	Tüccarların ve Bütün Esnafın
Hz. Âdem	Çiftçilerin ve Aşçıların
Hz. Nuh	Marangoz ve Dülgerlerin
Hz. İdris	Terzilerin, Hattatların, Yazıcıların
Hz. Hüd	Tüccarların
Hz. Şit	Hallaçların
Hz. İbrahim	Sütçülerin, Dülgerlerin
Hz. Musa	Çobanların
Hz. Salih	Devecilerin ve Kervancıların
Hz. İsmail	Avcıların
Hz. İshak	Çobanların
Hz. Yusuf	Saatçilerin
Hz. Zülküf	Fırıncıların, Ekmekçilerin
Hz. Üzeyr	Bağcıların ve Bahçıvanların
Hz. Lut	Tarihçilerin
Hz. İlyas	Dokumacıların, Çulhacıların
Hz. Yunus	Balıkçıların
Hz. Davut	Demircilerin, Zırhçıların
Hz. İsa	Seyyahların, Gezginlerin
Hz. Lokman	Hekimlerin
Hz. Hızır	Değirmencilerin
Sad bin Ebu Vakkas	Okçuların
Ahmed İbn Abdullah	Sabuncuların
Muhammed İbn Abdullah	Şerbetçilerin
Muhammed İbn Ebubekir	Mimarların
Selman-ı Farisi	Berberlerin
Selman-ı Kûfi	Sakaların
Varaka	Börekçilerin
Avn İbn İmkân	Hurdacıların
Tayfur-i Mekki	Dellalların
Selman-ı Pâk	Hamamcıların
Bilâl-i Habeşî	Müezzinlerin
Ahi Evran	Debbağların ve Dericilerin
Şeyh Şazeli	Kahvecilerin
Hasan Basri	Ayakkabıcı, Helvacı, Şekerci ve Aşçıların
Hallac-ı Mansur	Keçecilerin
Ahmet Zemcerî	Sobacı, Kalaycı ve Tenekçilerin
Nakkaşiveli	Keçeci, Basmacı ve Boyacıların

Aktârıveli	Saraçların
Mehmet Ekber Yemâni	Yemenicilerin
Neccar	Dülgerlerin
Nâsr İbn Abdullah	Kuyumcuların
Akyusufabaiyelgaffar	Semercilerin
Ubeydullah el Bahri	Dökmecilerin
Ebul Muhcin	Kasapların
Selman-ı Kufi	Sakaların
Ebu'l Kasım Mübarek	İğnecilerin
Ebu Süleyman İbn Kasım	Nalbantların
Hüsâm İbn Abdullah	Attarların
Ebuzeyd bababeten	Bahçıvanların
Abdulfahhar Medeni	Bardakçıların
Kasım İbn Nasrullah	Taşçıların

pîrleri olarak kabul edilmiş ve esnaflık teşkilatının uygulamalarında/ ritüellerinde saygıyla anılmışlardır (Köksal-Ayva, 2016). Çalışmamızın konusu olan esnaf destanlarında da bu meslek kollarının adları, özellikleri, incelikleri, ustaları ve tarihsel süreçteki durumlarıyla ilgili bilgilere rastlanmaktadır.

1. Türk Saz Şiiri Geleneği

Türk saz şiiri kökü Müslümanlık öncesi döneme uzanan ozan-baksı geleneğine dayanmaktadır. Başlangıçta büyücü, kam, ozanlık, halk hekimi, sihirbaz, vb. özelliklerle karşımıza çıkan ozanlar tarafından söylenen ır, yır, koşuk, vb. manzumeler âşık şiir tarzının ilk örnekleridir. *Dîvânü Lûgati't- Türk*'te ilk örneklerini gördüğümüz şiirler arasında sevgi şiirleri, pastoral örnekler, “dedim-dedili” şiirler dikkatimizi çekmektedir. Türk dünyasının hemen her köşesinde yaşayan bu geleneğin temsilcileri; “ırcı, yırcı, akın, âşık, ozan, bahşi, halk şairi, saz şairi, baksı”, vb. değişik adlarla anılmaktadırlar. Parmak hesabı veya hece ölçüsü ile söylenen bu gelenekte nazım birimi dörtlük ve nazım şekli de esas olarak koşmadır. Zamanla âşıklar aruz ölçüsü ile ve değişik nazım şekilleri ile de şiirler söylemeye başlamışlardır. Anadolu coğrafyasında Baykan/Bıkan adlı bir saz şiirinin Timur'un Kars'ı işgali üzerine söylediği *Dâsîtan-ı Sûkut-ı Kars* adlı destan Anadolu'da bilinen ilk halk şiiri örneğidir. Bu tarihten sonra peyder pey saz şiiri örnekleri görülecek ve yüzyıllar içerisinde şekil, konu ve üslûp açısından zenginleşerek günümüze kadar gelecektir. Bugün halk şairi, âşık, Hak şairi, ozan, sazlı ozan, halk ozanı, badeli âşık, saz şairi, vb. birçok adla karşımıza çıkan badeli-badesiz bu sanatkarlar geleneği kendi bilgi, deneyim, üslûp ve birikimleriyle sazlı satsız icra ederek devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Konu, şekil, ölçü ve ezgi esasına bağlı olarak gelenekte koşma, semai, varsağı, destan, mani, divanî, semaî, kalenderi, vezni-ahir, satranç, vb. birçok çeşidi olan âşık şiiri türleri içerisinde koşmadan sonra en çok örneğin destan türünde verildiği görülmektedir.

2. Türk Saz Şiirinde Destan Türü

Saz şairi veya âşık her dönem yaşadığı toplumun sesi olmuş ve toplumu yakından ilgilendiren, toplum hayatında derin izler bırakan olayların da aktarıcısı olmuştur. Saz şiiri içerisinde; hece vezni ile belirli bir olaya bağlı olarak yani tahkiye esasında çoğunlukla dörtlük nazım biriminde koşma nazım şeklinde 10-12 dörtlükten 100 dörtlüğün üzerine kadar çıkabilen uzun soluklu hacmiyle destanlar, konu çeşitliliğiyle

de dikkat çekmektedir. Sözlü kültür geleneğinde âşıkların bir döneme damgasını vurmuş olayları destanlaştırdıklarını ve destancuların da tek parça kâğıtlar hâlinde bu destanları köylere, kasabalara gelerek sattıklarını özellikle vurgulamak gerekir.

Destan türü şekil ve muhteva hususiyetleri açısından çeşitlilik göstermektedir. Başta Özkul Çobanoğlu (2000) olmak üzere, Erman Artun (2009) ve Doğan Kaya (2019) destan türü üzerine tasnif çalışmaları yapmışlardır.

3. Esnaf Destanları

Destanlar, hikâye etme (*tahkiye*) esasına bağlı olarak söylenir. Tarihî, sosyal, kahramanlık, taşlama, vb. içerikli olan bu destanların içerisinde bir de bazen gülünç mahiyette olan “esnaf destanları” yer alır. Bu destanlar genellikle; dönemin meslekleri, esnafın yaşayış biçimi, esnaflık görgü kuralları, o esnaf kolunun incelikleri, ustalıkları, o esnaf kolunda kullanılan araç gereçlerin adları, işlevleri, esnafın müşteriye nasıl davranması gerektiği, vb. konularda bilgiler verirler. Esnaf destanları genellikle şairin/âşığın girdiği birçok meslek koluyla ilgili olabileceği gibi “*Berber Destanı*” gibi yalnızca bir meslek dalıyla da ilgili olabilir. Âşık Feryadî’nin “*Berber Destanı*” örnek olarak sayılabilir. Bu bilgi verme, didaktik bir üslup şeklinde değil, çoğu zaman belirli bir olayın içerisinde verilir.

Âşıklar ve şairler toplumsal yaşamın önemli bir parçası olan esnafı, tüccarlara alışveriş ve ticaret konularına kayıtsız kalmamışlar ve şiirlerinde bunları işlemişlerdir. “Esnaf Destanları” adıyla destan tasnifleri içerisinde bağımsız bir dal olacak kadar sıklıkla ele alınmıştır. Bilebildiğimiz en eski destan XV. yüzyılda yaşamış olan Kaygusuz Abdal’a aittir. XIX. yüzyıl ise esnaf destanlarının en çok kaleme alındığı yüzyıldır. XX. yüzyılda da devam eden bu yoğunluk ayrıca esnaf destanlarının hem şekil ve anlatım yönünden hem de icra ortamları yönünden çeşitlendiğini göstermiştir. Son yüzyılda da âşıklar ve halk şairleri esnaf destanı örneği vermeye devam etmektedir. 5 Aralık 2020’de kaybettiğimiz Karamanlı Ozan İsa Oğuz’un esnaf destanından iki dördürlüğü örnek olarak alıyoruz:

*Demircinin işi ağır,
Gürültüden olur sağır,
Çoban mesleğinden soğur,
Köpek yallayı yallayı.*

*Bakkal bekler masa başı,
Kaşa yorar hesap işi,
Bıkar **nalbant** olan kişi,
Katır nallayı nallayı (Kaya, 2019, 80).*

Esnaf (meslek) destanları bir meslekle ilgili olabileceği gibi birçok meslekle de ilgili olabilir. Ayrıca, özellikle esnaf destanı olarak söylenmiş şiirlerin yanında bir şiirin içinde birkaç dördürlük veya birkaç mısranın da esnafları konu edindiği görülebilir. Çoğunlukla, olay ve hikâye etme esasına bağlı olarak söylenen destanlarda şair bazen başından geçen bir olayı anlatırken, bazen de kurgusal olarak şiirin merkezine kendisini oturtur. Az sayıda destanda da tahkiye anlatım tarzı dışında betimleme/açıklama anlatım tarzlarıyla yazılmış şiirler de mevcuttur. Âşık, destanında tecrübe ettiği mesleğin iyi ve kötü taraflarını mizahî bir tarzda ele alır. Bu destanlarda zamanın mesleklerini, o meslek grubunun pirlarını, ünlü ustalarını, o meslek koluyla ilgili terimleri, esnaflıkla

ilgili görgü kurallarını da bulabiliriz. Destanların yanında efsane ve menkıbelerde de meslek konusunun işlendiğini görüyoruz. Tarihi şahsiyetleri hakkında çok fazla bilgi sahibi olmadığımız birçok veli, mesleklerine göre ad almış, hakkında anlatılan bazı menkıbeler velinin sahip olduğu mesleklere ilişkin birtakım bilgiler vermiştir. Meselâ Akşemseddin ile aynı dönemde yaşayan Ömer Sikkîn'in bıçakçılık yapmasından dolayı “Sikkîn” adını aldığı rivayet edilmektedir (Kaplan, 2022).

Esnaf destanları hakkında bir makale yayımlayan Esat Bozyiğit bu konuda şöyle demektedir:

“Konusunu esnaflardan, zanaatkârlardan, sanatkârlardan alan destanlar, halk şiirimizde Esnaf Destanları adını almaktadır. Yukarıdaki destan gruplarından Güldürücü (Mizahî) destanlar arasında yer almakta olan bu destanlar; toplum hayatı içinde önemli bir yeri olan esnafın geçmişteki yaşayış biçimini, çalışma düzenini, yaptığı işin özelliklerini ve güçlüklerini, yapılan bu işlerin püf noktalarını, iş kolunda kullanılan araç gereçlerin adlarını, vb. konuları yansıtmaları bakımından önem taşırlar. Güldürü diliyle yazılırlar. Kimilerinde yazarı belli olmayan bu destanlarda şair, esnaf çarşısında dolaşarak, kendisine uygun bir iş arar. Hepsine bir bahane bulur ve sonunda yine şairlikte karar kılar”.¹

Destanın kahramanı âşık/şairin bizzat kendisidir. Belirli bir boşluk içerisinde iş aramaktadır. Çoğunlukla kahvede başlayan bu iş arama serüveni şairin/âşığın bütün meslekleri denemesiyle devam eder. Ne var ki şair/âşık bu mesleklerde başarılı olamaz ve başına gülünçlükler gelir. En sonunda kendi işi olan şairlikten başka bir iş yapamayacağına karar vererek destanını bitirir. Aslında bu destanlarda Ahilik teşkilatının esaslarından biri olan bir işi en iyi şekilde yapmayı, işi hakkıyla yapmayı veya işi ehlinin yapması gibi ilkeler vurgulanmaktadır.

Nail Tan da *Türk Dili* dergisinde yayımladığı bir yazısında Kaygusuz Abdal’a ait esnaf destanını tanıtmaktadır. Bu destan, koşma nazım şekliyle ve 11’li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Edebiyatımızda ilk esnaf destanı budur.

*Serçe olsam gel havadan uç derler,
Kayıkç (i) olsam ur küreği geç derler,
Terzi olsam al sındıyı biç derler,
Parmağım makas önünden alamam*

*Ağa olsam ben gezerim havayı,
Leblebici olsam delerim tavayı,
Saka olsam koyuveririm kovayı,
Men kovamı su elinden alamam (Tan, 2011, 316-327).*

Destanlar bir olaya bağlı olarak söylenmekle birlikte tamamen gerçek bir olayı anlatmazlar. Bazen âşık çekirdek bir olayın etrafında kişisel tecrübelerle birlikte şiire ahenk kazandırmak için zaman zaman mecaz, mübalağa ve nazarı hikâyelerle destanlarını zenginleştirir.

“Destanlar bir olay anlatmakla beraber, gerçeği tamamıyla anlatıyor denilemez. Şair, kendi muhayyilesinden ifadeler katarak destanı ahenkli ve kalıcı bir hale getirir. Fakat hastalık destanlarında olduğu gibi bazı destanlarda olayların olduğu gibi yansıtıldığı görülür. Halk destanları XIX. yüzyıldan itibaren muhtelif ebattaki kâğıtlara yazılmış ve satılmaya başlanmıştır. XX. yüzyılın ortalarından itibaren de A4 kâğıdı büyüklüğündeki kâğıtlara basılmıştır. Destanlar özel bir ezgi ile okunur. İhtiva ettiği nükteleri yansıtmaları, bir bakıma buna bağlıdır”.²

¹ Ali Esat Bozyiğit, *Esnaf Destanları* (Ankara: Türk Folklor Araştırmaları, 1988/2, Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1988),28.

² Doğan Kaya. “*Âşık Edebiyatında Esnaf ve İş Destanları*”. Erişim 27 Eylül 2022.

Doğan Kaya'nın bu ifadelerinden yola çıkarak esnaf destanlarının da tamamıyla yaşanmış hikâyeler olmadığını şairin/âşığın hayal ve yaratıcılık gücüyle destanın mecazlarla zenginleştirildiğini ve bir *nev'i* hayal âleminde bir iş gezisi şeklinde söylendiğini de söyleyebiliriz. Şair sanki o mesleğe girmiş de o şekilde başarısız olmuş gibi bir öykünün kahramanı olarak kendini göstermektedir.

Hecenin çoğunlukla 11'li kalıbıyla söylenen bu asıl esnaf destanlarının yanında 8'li hece kalıbıyla söylenen İstanbul semai kahvehanelerinde söylenen ramazan manileri ve bekçi destanları da esnaf destanları içerisinde değerlendirilebilir. Koşma nazım şekli dışında; mani tarzında da kafiyelenen destanlar da vardır. Ayrıca az sayıda da olsa *Elifba* düzeninde, mesnevi tarzında, anonim esnaf türküleri, esnaf kantoları ve ramazan semailerini şeklinde söylenmiş destan örneklerine de rastlıyoruz.

Esnaf destanlarında anlatım biçimlerinde de farklılıklar dikkatimizi çekmektedir. Özellikle âşığın bizzat başından geçenleri hikâyeye ettiği anlatım biçimleri türün en başarılı örnekleridir. Birinci tekil şahıs ağzından âşık, başından geçenleri anlatmaya başlar. Buna göre âşık çalışma hayatının başından beri sırasıyla bütün meslekleri dener, bunlarda başarısız olur ve en sonunda asıl mesleği olan şairliğe/âşıklığa döner. Burada vurgulanmak istenen mesaj kişinin en iyi bildiği işi yapmasıdır. Ahilik teşkilatının en önemli ilkelerinden biri de işini layıkıyla yapmak ve herkesin en iyi bildiği işi yapması ve buna bağlı olarak da toplumda hoşgörü, memnuniyet ve güvenin tesis edilmesidir.

*Ben bu sanatları bir bir dolaştım,
Tekrar gelip şairliğe buluştım,
Kâmilî mürşidin eline düştüm,
Tekke-i aşk içre çile çekerken* (Kaya, 2019, 84).

Esnaf destanlarında hem zamanın mesleklerini, hem de o mesleğin özelliklerini bulmak mümkündür. Mesela bu konuda XVII. yüzyıl saz şairlerinden Âşık Ömer'in Bursa'yı anlattığı bir destanındaki ifadeler oldukça ilginçtir:

*Bezzazlar, saraclar durmayıp satar,
Kapucular etti hem derdim beter,
Nâkacılar avretlere söz atar,
Dahi çıkamadık kılâbden deyü*

*Bez esnafı mâil kıymetli taşta,
Haffaflar da yüz elli der on beşe,
Kuyumcular bakakalır güümüşe,
Boncuk da olsa satar mercan deyu* (Kaya, 2019, 84).

Ermekli Hasan Tahsin'in de esnaf destanlarının güzel bir örneği olan *Berber Destanı*'nda çevresinde çok sevilen bir berber ve berberlik mesleğiyle ilgili bilgiler bulunmaktadır. 38 dörtlükten oluşan bu uzun destandan iki dörtlüğü aşağıda veriyoruz:

*Cımbız ile çeker en ince kılı,
Eсна-i tıraşta boş durmaz dili,
Sanırsın şakıyor cennet bülbülü,
Sanatında yekta ol şanlı berber.*

*Bismillah der dükkânı açar,
Sağa sola daim bereket saçar,*

*İsm-i Hakk'ı duyan şeytanlar kaçar,
Sanatında yekta ol şanlı berber* (Ayva, 2013, 168-183).

Esnaf destanlarının dil araştırmalarına katkı sağladığını da özellikle söylemeliyiz. Destanlarda bugün kaybolmaya yüz tutmuş birçok meslek kolunun adları ve o meslek koluyla ilgili alet edevat ile ilgili kelimeler bolca bulunmaktadır. Bu bağlamda Meftûnî'nin 8 hece ölçüsü ile yazdığı şiirinden örnek olması bakımından iki dördlüğü aşağıya alıyoruz. Bu kelimelerin varlığının tespit edilmesi de hem ahi kültürüne katkı sağlayacaktır hem de esnaf örgütlenmesinde mesleğin canlandırılıp bugüne getirilebilme çalışmalarına rehberlik edecektir.

*Tüfekçi, semerci, dülger,
Çilingirde bir nev-dilber
Yumuşak nevreste berber,
Anı der-meyan severiz.*

*Eskici, nalçacı, kaffaf,
Yelkenci, yorgancı, lâffaf,
Olsa kılıcı ile mutaf
Anı el-aman severiz* (Kaya, 2019, 114-118).

3.1. Türk Saz Şiirinde Düünden Bugüne Esnaf Destanları

Türk saz şiiri tarihinde birçok âşık esnaf/meslek destanı söylemiştir. Bunlardan başka, halk edebiyatı içerisinde İstanbul semaî kahvehanelerinde söylenen esnaf manileri, ramazan aylarına mahsus olarak davulcular tarafından söylenen ramazan manileri, anonim esnaf türküleri, âşık olmamakla beraber halk şiiri geleneği doğrultusunda şiir yazar şairlerin yazmış oldukları esnaf/meslek destanları da oldukça fazladır. İncelemiş olduğumuz altmışın üzerinde esnaf/meslek destanından on dördünün kısa tanıtımlarına ve esnaf manilerine alfabetik düzende yer verilmiştir. Destanlar seçilirken esnaflık ve esnaflıkla ilgili bilgilerin yoğunluğuna, şiirlerin estetik ve edebî değerlerine, farklı anlatım tarzlarına dikkat edilmiştir.

1. Âşık Dertli'nin *Elif-Ba Destanı*
2. Âşık Efkârî'nin *Esnaf Destanı*
3. Âşık Feryadî'nin *Berber Destanı*
4. Âşık Rûzî'nin *Esnaf Destanı*
5. Bayburtlu Celâlî'nin *Esnaf Destanı*
6. Bozyörük Oğlan'ın *Esnaf Destanı*
7. Ermenekli Hasan Tahsin'in *Berber Destanı*
8. İçelli Kilâbî'nin *Esnaf Destanı*
9. Kâmilî'nin *Esnaf Destanı*
10. Karamanlı Kenzî'nin *Esnaf Destanı/Tembel Destanı*
11. Kaygusuz Abdal'ın *Esnaf Destanı*
12. Niğdeli Tahiri'nin *Esnaf Destanı*
13. Şemsi Yastıman'ın *Esnaf Destanı*
14. Ziya Gökalp'in *Esnaf Destanı*
15. *Esnaf Manileri*

3.1.1. Âşık Dertli'nin Elifba Destanı

Bolulu Dertli olarak da bilinen Âşık Dertli de Elifba düzeninde bir esnaf destanı yazmıştır. Arap alfabesi Elifba düzeninde söylenen destanda harf sırasıyla meslekler ve şairin bu mesleklerde başından geçenler tahkiye esasında konu edilmektedir. Yedi dörtlükten oluşan tutarsız mısralara rağmen 11'li hece ölçüsüyle yazıldığı söylenebilir.

Elif Edirne'de ben bir sanat eyledim,
İdris'ti ortağım **iplikçi** hâlâ.
Be Bir vakit **berberlik** ettim Bursa'da,
Bekir'di çırağım **balıkçı** hâlâ.

Hı Harput'ta Halil **hatipmiş** meğer
Dal Debre'de Davut **dervişlik** eder,
Zel Zile'de Zâkir zincirin yeder,
Rı Razgrad'da Ramazan **rakıcı** hâlâ.

Gayn Galata'da Galip Gafur **pehlivan**,
Fe Filibe'de Ferhat **fesci** bezirgân,
Kaf Kalkandelen'de Kadir **kılıççı** hemen,
Kef Girit'te Kâmil **gümrükçü** hâlâ. (Bozyiğit, 1988, 37).

3.1.2. Âşık Efkârî'nin Esnaf Destanı

Hecenin 11'li ölçüsüyle söylenen destan 10 dörtlükten oluşmaktadır. Kafiye şeması abcb/dddb/eeeb şeklindedir. Destan hikâye etme esasına göre söylenmiştir. Yani Âşık Efkârî'nin başından geçen olaylar dizisi etrafında ilerlemektedir. Efkârî sırasıyla, kahveye (kahveci), sütçüye, tüccara, demirciye, kuyumcuya, bakkala, meyhaneye, bakırcı, kasap ve rençbere gitmekte, hepsinin içinde hile ve yanlışlıklar gözlemekte, hepsinden şikâyet etmektedir.

Sütçüye gittim yer hazır etmiş,
Üç beş müşteriye buyurun etmiş,
Bir okka süte batman su katmış,
Gitmiş din imanı, yoktu kaymağı.

Bakkal koymuş üçe beşe tuzunu,
Köylünün cebine dikmiş gözünü,
Boncuğun cıncığın yok mu lüzumu,
Şüphelidir terazinin kırağı (Bozyiğit, 1988, 37-38).

3.1.3. Âşık Feryadî'nin Berber Destanı

Hecenin 11'li ölçüsüyle ve abcb/dddb/eeeb kafiye şemasıyla yazılmıştır. Destan bir berbere giden Âşık Feryadî'nin kişisel macerası etrafında söylenmiştir.

Bir berbere geldim tıraş olmağa,
Gönülsüz gönülsüz geliyor usta.
Canı cavriyarak tıraş eder mi,
Parasız olduğum biliyor usta.

Hele bakın şu berberin işine,
Yara açtı **Feryadî**'nin başına,

*Ben söylerim onun gider hoşuna,
İşte arsız arsız gülüyor usta (Bozyiğit, 1988, 31).*

3.1.4. Âşık Rûzî'nin Esnaf Destanı

Destan 11'li hece ölçüsüyle abcb/dddb/eeeb kafiye şemasıyla söylenmiştir. Destan meslek kollarının özelliklerini ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Hem o meslek (esnaf) dalıyla ilgili alet edevatın adı, kullanımı ve o meslek kolunun inceliklerini vermekte hem de toplumsal mesajlar vermektedir.

*Furuncu güzeli bir taze çörek,
Teknesi yanında hamurkâr gerek,
Dakik işler yapar ayrılır kepek,
Tuz ekmek kadrini verir hebaya.*

*Hayırlı sulh ile dünya düzelsin,
Alım satım her iş Hakk'a yönelsin,
Otuz iki esnaf hep şevke gelsin,
Rûzîyâ destanın çıksın bahaya (Öztelli, 1968, 5058-5059).*

3.1.5. Bayburtlu Celâlî'nin Esnaf Destanı

Bayburtlu Celâlî'nin destanı da 11 hecelidir ve 21 dörtlükten oluşmaktadır. Tahkiye esasıyla başlayan destan tasvir/betimleme (açıklama/tanıtma) tarzıyla devam etmektedir. Destan abab/cccb/dddb koşma kafiye tarzıyla kaleme alınmıştır.

*Boyacı dilberi boyar her rengi,
Basmacı dilberinin bulunmaz dengi,
Marangoz dilberinin baltayla cengi,
Çalışıkça bütün batar yongaya.*

*Sırmacı dilberi akranı zahir,
Pabuşçu dilberi yalanda mahir,
Gemici dilberi çok çeker kahır,
Rast gelince hemen bir fırtınaya (Kaya, 2019, 50-53).*

3.1.6. Bozyörük Oğlan'ın Esnaf Destanı

Bozyörük Oğlan'ın Esnaf Destanı şekil, anlatım tarzı ve kafiye şeması olarak bilinen esnaf destanlarından farklıdır. 6 mısralı bentlerden oluşmuştur ve aabcc şeklinde kafiyelenmiştir. Alışılmışın dışında bentler hâlinde ve mesleklerin tanıtımı yapılmak suretiyle kaleme alınan destanda her bentte farklı bir meslek/esnaf kolu tanıtılmıştır.

Kadayıfçı
*Sattığı kadayıf kâkülün teli,
Kâkül teli misal incedir beli,
Reşk ider boyuna taze fidanlar,
Tığ gibidir kadayıfa civanlar,
Vatanları Kastamonu hâkidir,
Mekânları âşık kalbi pâkidir (Kaya, 2019, 48).*

3.1.7. Ermenekli Hasan Tahsin'in Berber Destanı

Hecenin 11'li ölçüsüyle kaleme alınmış olan Berber Destanı 38 dörtlüktür. Şiir “Sanatında yekta ol şanlı berber” döner ayağıyla, söylenmiştir. Destan aaab/cccb/dddb kafiyeli şemasıyla söylenmiştir. İşinde usta bir berberi konu edinen destan bilinen Esnaf Destanları içerisinde en uzunlardandır. Destandan anlaşıldığına göre bu berber işini hakkıyla yaptığı, dürüst davrandığı için insanların sevgi ve saygısını kazanmıştır.

*Reisler; müdürler müfettiş beyler,
Valiler; çocuklar; hep şanlı erler;
Bu mahir **berberi** candan severler,
Sanatında yekta ol şanlı **berber**.*

*Malumatı ile erbab-ı irfan,
Mülazım, yüzbaşı amir kumandan,
Uğrar dükkânına şerefli insan,
Sanatında yekta ol şanlı **berber** (Odabaşı, 1999, 66-71).*

3.1.8. İçelli Kilâbî'nin Esnaf Destanı

İçelli Kilâbî'nin esnaf destanı 11 heceli olup 11 dörtlüktür. Destan tahkiye esasına bağlı söylenmiştir. Destanda 21 meslek adı geçmektedir.

*Kadı oldum anlamadım davadan,
Kazanıcı oldum yapamadım tavadan,
Kayıkçı oldum çok bilirdim havadan,
Kayığı yardurdım yelken çezerken.*

*Masıracı oldum bükemedim ipini,
Boyacı' oldum deldim boya küpünü,
Bahçıvan oldum kırdım çağa sapını,
Şehri suya verdim bostan sularken (Kaya, 2019, 105-106).*

3.1.9. Kâmilî'nin Esnaf Destanı

On dokuzuncu yüzyılda yaşamış olan Kâmilî'nin esnaf destanı 11'li hece ölçüsüyle söylenmiştir. Kafiye şeması abab / cccb / dddb şeklindedir. Destan 6 dörtlükten oluşmaktadır.

*Âşıklığı özge halet sanırdım,
Çalıp çığırmaı adet sanırdım,
Bunu ben bir kolay sanat sanırdım,
Mızrabım kırıldı bozuk çalarken (Kaya, 2019, 81).*

3.1.10. Karamanlı Kenzî'nin Esnaf Destanı/Tembel Destanı

Karamanlı Kenzî'nin Tembel Destanı olarak da bilinen esnaf destanı 16 dörtlükten oluşmaktadır. abab/cccb/dddb şeklinde kafiyelenen destan da Kenzî'nin değişik mesleklerdeki kişisel hasletleri ve buralarda uğradığı hayal kırıklıkları üzerine yazılmıştır. İçerisinde birçok meslek kolunun adları, incelikleri ve bu meslekleri yapabilmesi için gerekli olan hünelerden yoksunlukları dile getirilmektedir. Destan 11'li hece ölçüsüyle yazılmıştır.

*Terzi olsam iğnesini tutamam,
Halaç olsam her dem pamuk atamam,
Atar olsam ufak tefek satamam,
Bezirgân olmaya yoktur liyakat.*

*Yemenici olsam yemeniyi dikemem,
Gazzaz olsam ebrişimi bükemem,
Kuyumcu olsam yan körüğü çekemem,
Demircilik dahi beter rezalet (Gülcan, 1968, 59-61).*

3.1.11. Kaygusuz Abdal'ın Esnaf Destanı

Kaygusuz Abdal da 15. yüzyılın güçlü âşıklarından. Bir destanında zamanının mesleklerine özenmesi ve o meslek kollarıyla ilgili hasletlerini dile getirmesi anlamlıdır. Şiir 11 dörtlükten oluşmaktadır. 11'li hece ölçüsüyle söylenmiştir.

*Çiftçi olsam ufak ufak sür derler,
Biter ise gel git bunu der derler,
Şahna gelür gel hesabın gör derler,
Bir kalbur samanı iki bölemem.*

*Çoban olsam dağ başında gez derler,
Köşger olsam hâcetlerin düz derler,
Sarraf olsam altun eksik boz derler,
İki akçe hesabını veremem (Kaya, 2019, 88).*

3.1.12. Niğdeli Tahiri'nin Esnaf Destanı

11'li hece ölçüsüyle yazılmış olan destan hikâye etme esası üzerine kurulmuştur. Tahiri birçok mesleğe girip çıkmakta ve hepsinde de işi eline yüzüne bulaştırmaktadır. abab/cccb/dddb şemasıyla koşma nazım şekliyle yazılmış olup 14 dörtlükten oluşmaktadır. İçerisinde birçok iş/meslek kolunu bulundurması bakımından önemlidir.

*Ekmekç' oldum tuttu muhtesip beni,
Koyvermedi yaktım can ile teni,
Eksiğim duydular yedim dikenini,
Kendimi unuttum aman dilerken.*

*Tellâl oldum hayli maaş eyledim,
Kehle pazarında savaşı eyledim,
Berber oldum bir kel tıraş eyledim,
Başı koktu sakalını tararken.*

*Canbaz oldum edemedim saltayı,
Balıkç' oldum kırdı balık oltayı,
Kasap oldum ele aldım baltayı,
Kendi başım yardım gerdan kırarken (Bozyiğit, 1988, 36).*

3.1.13. Şemsi Yastıman'ın Esnaf Destanı

Hecenin 11'li ölçüsüyle kaleme alınan 32 dörtlükten oluşan destanın kafiye şeması abab/cccb/dddb şeklindedir. Hikâye etme anlatım tarzıyla kaleme alınan destanda âşık birçok mesleğe girip çıkmakta ve hepsinde de değişik sıkıntılarla karşılaşmaktadır.

*Nalbur oldum kimse kapım açmadı,
Saateç' oldum sağlam saat kalmadı,
Takımları sattım kimse almadı,
Mezatçıya verdim yüz bin naz ile.*

*Çiçekç' oldum hep goncalar buruştu,
Nakliyecî oldum kamyonlarım vuruştı,
Telefoncu oldum hatlar karıştı
Tamirat bitmedi hemen tez ile (Kaya, 2019, 149-152).*

3.1.14. Ziya Gökalp'in Esnaf Destanı

Millî Edebiyat akımının öncü şairlerinden Ziya Gökalp, hem toplumsal konulara duyarlılığı hem de millî konulara olan hassasiyeti sebebiyle halk kültürünü çok önemsemiş ve toplumun temel sorunlarını yazılarında ve manzumelerinde işlemiştir. Aşağıdaki esnaf destanı da bu duyarlılığının örneklerinden biridir. Destan 11'li hece ölçüsüyle, koşma nazım şeklinde, aaab/cccb/dddb şeklinde kafiyelenmiş olup 14 dörtlükten oluşmaktadır. Şiir ahilik geleneğinin esaslarını dinimizin emirlerini esnaf/ meslek kolları üzerinden dile getirmektedir.

*Kimimiz süreriz araba, kağnı,
Tanırız şehirde, köyde her yanı,
Görünce yardıma muhtaç vatani,
Hizmete koşarız İz'anımız var.*

*Kimimiz manavız, kimimiz bakkal,
Sözleştik satmaya bütün yerli mal,
Hem iyi hem ucuz, dene öyle al,
Doğrudur işimiz vicdanımız var.*

*Kimimiz kahveci, bostancı, bekçi,
Fırıncı, paçacı yahut börekçi,
Bize bir tek adla deyin emekçi,
Vatan emektarı unvanımız var (Tansel, 1977, 95-98).*

4. Esnaf Manileri

Anonim halk edebiyatı içerisinde birçok esnaf manisi bulunmaktadır. Hecenin 7'li ölçüsüyle ve aaxa kafiye şemasıyla söylenen bu manilerde de pek çok meslek kolu ile ilgili bilgiler bazen mizahî bazen de dramatik üsluplarla ele alınmış, hatta ezgili olarak da okunmuştur.

Bardakçı

*Tarlaya ekdim mahsulü ortak
Başıma kurdum çardak
Beyimin sattığı Bardak
Vay ne güzel, nane şekeri.*

Eczacı

*Keskin nane, dökülür dane dane
Ustam velî ben divane
Beyimin dükkânıdır eczane
Vay ne güzel, nane şekeri*

Garson

Garson oldum, fincanları kırdım

Akşama dek ayakta durdum

Ustamın yüzünü eğri gördüm

Vay ne güzel, nane şekeri (Kaya, 2019, 182-185).

5. Esnaf Destanlarında Esnaf ve Meslek Grupları

Ahi birliklerinde, birliğe üye olan kişiye verilmesi gereken en önemli eğitim, meslek eğitimi olmuştur. Çünkü ahilik; üretmeyi, katkı sağlamayı, çalışmayı, kişinin kendi emeğiyle geçimini sağlamasını esas alır. Bu doğrultuda üyenin ilgi, istek, beklenti ve fiziksel durumu göz önünde bulundurularak ona göre üye bir meslek dalında eğitilir. Bu öğretim yöntemi de günümüzdeki “Montessori” öğretim yöntemine benzemektedir. Burada amaç toplumu meydana getiren tüm meslek gruplarını eğitmek ve eğitilen zanaatkarları da topluma faydalı hale getirmektir. Âşıkların yazmış oldukları/söyledikleri esnaf destanları (dönemlerindeki meslek kollarıyla ilgili bilgileri, mesleğin incelikleri, önemi, toplum içindeki yerleri, döneminde o mesleğin meşhur ustaları, meslekle ilgili her türlü alet edevat ve teknik bilgileri, vb. bilgileri içinde barındırmaları sebebiyle) bu esnaf dayanışmasına ve ahi örgütlenmelerine katkıda bulunmuşlardır.

Esnaf destanlarının en önemli özelliklerinden biri de içerisinde yazıldığı/söylendiği dönemin mesleklerini, zanaatlarını ve sanatçıları göstermesidir. İncelemiş olduğumuz esnaf destanlarında rastladığımız meslek/esnaf ve zanaatkar adları şu şekildedir:

“Aşçılık, âşıklık, avcılık, bakırcılık, bakkallık, balıkçılık, bekçilik, bekri(lik), berberlik, bezirgânlık, borazancılık, bostancılık, boyacılık, börekçilik, cinci(lik), çiftçilik, çobanlık, çulhacılık, dellâklık, dellâllık, demircilik, dülgelik, eczacılık, ekmekçilik, furunculuk, garsonluk, gazzazlık, gümrükçülük, hakkaklık, halıcılık, hallaçlık, hamallık, haraççılık, hatiplik, imamlık, iplikçilik, kadılık, kahveci(lik), kalaycılık, kasaplık, katırcılık, kâtiplik, kazancılık, keçecilik, kılınççılık, koltukçuluk, köşgercilik, kuyumculuk, lülecilik, manavcılık, marangozluk, mehterlik, meyhanecilik, meyvacılık, muhtarlık, mutafık, müftülük, nalbantlık, natırlık, nüshacılık, otelcilik, rençberlik, sa’i(lik), sahafılık, sandıkçılık, sedefçilik, semercilik, sofuluk, sütçülük, şairlik, şerbetçilik, şeyhlik, tabakçılık, terlikçilik, terzilik, tüccarlık, tüfençilik, varakacılık, yağlıkçılık, yemenicilik.”

Sonuç

Türk saz şiiri geleneği bireyi ve toplumu ilgilendiren hemen her konuda manzumeyi bünyesinde barındıran köklü ve disiplinli bir gelenektir. Bu köklü gelenek içerisinde destan türü kendine özgü ezgisi, anlatım tarzı ve zengin konu çeşitliliğiyle oldukça geniş bir fonksiyona sahiptir. Kültürel belleğin günümüze aktarılmasında çok önemli bir işleve sahip olan bu destanlar içerisinde “esnaf destanları” da ayrı bir öneme sahiptir. Esnaf destanları şekil ve anlatım tarzları itibarıyla çok değişik biçimlerde görülebilirken, muhteva açısından temelde benzerlikler taşımaktadır. Buna göre âşığın gözünden döneminin esnaf yapılanması analiz edilmektedir. Toplumsal yapı içerisinde esnaf dayanışması ve esnaf örgütlenmesi olarak ortaya çıkan ahilik geleneği içerisinde üretme, çalışma ve esnaf-müşteri ilişkileri son derece önemlidir.

Toplumun birer ferdi olan âşıklar bu toplum dinamiklerine kayıtsız kalmamış ve toplum içerisinde önemli fonksiyonlara sahip olan esnaflara, onların işlerine ve mesleklerine dair şiirler, söylemişlerdir. Kendine özgü mizah ve taşlama üslûbuyla esnaf destanları geçmişteki mesleklerin adlarını, mesleklerin inceliklerini, usta-çırak ilişkisini ve zanaatkarların toplumsal yapı içerisinde halk ile olan ilişkilerini bünyesinde barındırmaktadır. Kaybolmaya yüz tutmuş meslek kollarının kamu ve özel sektörün ortaklaşa çalışmalarıyla bu destanlardan yola çıkılarak tespit edilip yeniden canlandırılması ve genç kuşaklara istihdam alanı açılması bu bağlamda düşünülebilir. Ahilik teşkilatı ile ilgili araştırmalarda özellikle kültürel hayattaki etkisini, edebiyat alanındaki yansımalarını tespit edebilmek ve toplumsal yaşama katkısını çözümlenebilmek için dönemin sözlü edebiyat kültüründeki ve âşık şiirindeki izlerini incelemek ve bu doğrultuda tahlil yapmanın önemini vurgulamak istiyoruz.

Kaynaklar/References

- Artun, Erman. *Âşıklık Geleneği ve Âşık Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2009.
- Ayva, Aziz. “Ahilik, Esnaf Destanları ve Ermenekli Hasan Tahsin’in Berber Destanı”. *Yeni İpek Yolu Özel Sayı-Aralık* (2013), s. 168-183.
- Bozyiğit, Ali Esat. *Esnaf Destanları*. Ankara: Türk Folklor Araştırmaları, 1988/2, Kültür ve Turizm Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1988.
- Çobanoğlu, Özkul. *Âşık Tarzı Kültür Geleneği ve Destan Türü*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
- Gülcan, D. Ali. *Karamanlı Halk Ozanlarından Gufrânî ve Kenzî*. Konya: Ülkü Basımevi, 1968.
- Güzel, Abdurrahman. *Dini Tasavvufî Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.
- _____. *Dini Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2009.
- Kaplan, Haktan. *Türk Kültüründe Ziyaret Olgusu*. Konya: Palet Yayınları, 2022.
- Kaya, Doğan. “Âşık Edebiyatında Esnaf ve İş Destanları”. Erişim 27 Eylül 2022. https://Dogankaya.Com/Fotograf/Dogan_Kaya_Esnaf_Destanlari.Pdf
- _____. “Âşık Edebiyatında Esnaf ve İş Destanları”. *Halk Kültüründe İktisat ve Ticaret Uluslararası Sempozyumu*, Şanlıurfa: 27-29 Nisan 2012.
- _____. *Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2014.
- Köksal, Fatih-Ayva, Aziz. “Kültür ve Edebiyatımızda Ahilik”, *Ahilik ve Meslek Ahlakı*. Konya: Karatay Üniversitesi Yayınları, 2016, 271-272.
- Odabaşı, A. Sefa. “Ermenekli Hasan Tahsin Görgülü ve Berber Destanı”. *Folklor ve Halk Edebiyatı Kongresi / 23-25 Ekim 1998*, Konya, 1999: 65-71.
- Oğuz, Öcal vd. *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2021.
- Öztelli, Cahit. “Âşık Edebiyatı: Âşık Rûzî’nin Esnaf Destanı”. *Türk Folklor Araştırmaları*, 11/230, Eylül, (1968), 5058-5059.
- Tan, Nail. “Gözden Kaçmış İki Esnaf Destanı Daha”, *Türk Dili*, Aralık 2011, 316-327.
- Tansel, Fevziye Abdullah. *Ziya Gökalp Şiirler ve Halk Masalları*. Ankara: Ziya Gökalp Külliyyatı I, Türk Tarih Kurumu, 1977.
- Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük (11. Baskı)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.